

УДК 821.163.42'06 – 3.09. Г.Трибусон: 1

ОНІРИЧНІ, ПАРАПСИХОЛОГІЧНІ І ПСИХОПАТОЛОГІЧНІ ЯВИЩА У ФАНТАСТИЧНИХ ОПОВІДАННЯХ ГОРАНА ТРИБУСОНА

Соломія ВІВЧАР

*Львівський літературно-меморіальний музей Івана Франка
вул. І. Франка, 150, 152, Львів, 79011
Книжкові фонди*

У статті досліджуються фантастичні оповідання Г.Трибусона, зокрема, наявні у них оніричні, деліричні, парапсихологічні явища, а також внутрішній світ персонажів і різні незвичні стани їхньої психіки (обсесії, нав'язливі стани, психопатії). Ці явища аналізуються на прикладі оповідань “Віденські гриби”, “Празька смерть”, “Вілла”, “Восьмий окуляр”. Змішування сну і яви, створення псевдо-реалістичної картини, фрагментація дійсності, порушення часової і просторової організації, деформація психіки персонажів – риси, характерні для оповідань Г.Трибусона.

Ключові слова: Горан Трибусон, фантастичне оповідання, оніризм, містичність, психіка.

Горан Трибусон (1948) є одним із найвідоміших сучасних хорватських прозаїків, який прийшов у літературу у 70-х роках ХХ ст. одночасно з групою письменників-фантастів*. Розпочавши свою творчість як фантаст, тепер він працює у різних жанрах, пише романи, оповідання, кіносценарії, у яких розробляє різноманітні теми.

Одним із перших літературознавців, який розпочав дослідження прози Г.Трибусона, є Бранимир Донат. Він – один із упорядників “Антології хорватської фантастики”¹, а також автор статей “Астролябія для хорватських борхесівців”², “Сто років фантастичного у хорватській літературі”³, передмови “Фантастика у хорватській літературі”⁴ до англomовного видання оповідань хорватських фантастів, в яких аналізує і творчість Г.Трибусона. Ще одним його дослідником є Юрица Павичич, автор монографії “Хорватські фантасти – літературна генерація” (2000)⁵. Хорватська дослідниця Ягна Погачник займається дослідженням борхесівських мотивів у короткій прозі Г.Трибусона⁶. Варто також згадати

* Фантасти (хорв. Fantastičari) – загальна назва групи письменників, які з'явилися у хорватській літературі наприкінці 60-х на початку 70-х років ХХ ст., основною темою їхніх творів є фантастика.

¹ Donat B. Antologija Hrvatske fantastične proze i slikarstva. Zagreb, 1975.

² Donat B. Astrolab za Hrvatske Borgesovce/ Izabrana djela/ Pet stoljeća Hrvatske književnosti, knjiga 157 // II. Zagreb, 1991. S.206–225.

³ Donat B. Stotinu godina fantastičnoga u hrvatskoj prozi. Zagreb, 1975.

⁴ Donat B. The fantastic in Croatian literature // Croatian Tales Of Fantasy/. Zagreb, 1996. P.5–15.

⁵ Pavičić J. Hrvatski fantastičari – jedna književna generacija. Zagreb; 2000.

⁶ Požanić J. Borgesovski model fantastike i kratke proze Gorana Tribusonona // Književna revija. Matica Hrvatska. Osijek. № 1/2. 2000. S. 181–192.

таких літературознавців, як Бранко Малеш, Івіца Жупан, Вішня Рістер, Дірко Хейнріх Струнк і Велімір Віскович, які розглядають творчість Г.Трибусона у контексті хорватської фантастичної літератури і жанру фантастики взагалі.

Тема пропонованої статті – оніричні, психопатологічні, містичні елементи у фантастичних оповіданнях Г.Трибусона, написаних у різні роки, починаючи з 1971 р. Ми зробимо спробу дослідити названі вище явища, а також внутрішній світ персонажів цих оповідань, зміни у їхній психіці, такі як одержимість, психопатія і вищий їх рівень – божевілья.

Для оповідань Г.Трибусона звичними і частими є такі теми і мотиви, які умовно можна поділити на такі групи:

- окультні, містичні елементи (одержимість, наявність демонів, вампірів, дияволів, спілкування з померлими) (“Монастир”, “Розповідь про родинну ненависть, флорентійський стилет і рай для псів”, “Празька смерть”);
- часові парадокси (“Віденські гриби”);
- розповіді про паралельні світи (“Монастир”);
- тема двійника (“Віденські гриби”, “Восьмий окуляр”);
- оніризм, зникнення межі між сном і явою (“Віденські гриби”, “Празька смерть”, “Імперія дурману”);
- деліричні події, маніакальні, психопатичні персонажі, а також деформація їхньої психіки (“Восьмий окуляр”, “Розповідь про родинну ненависть...”, “Віденські гриби”).

У літературних творах, особливо у фантастичних текстах, доволі часто розробляються теми, пов’язані з психіатрією. Ці теми аналізує хорватський літературознавець Ю.Павичич у монографії “Хорватські фантасти. Літературне покоління”⁷. Він розкриває субверсивну й епістемологічну домінанту у творах фантастів (демонське, галюцинаторне, непояснюване), а досліджуючи тематику фантастів, вказує на зміну часу і простору, божевілья, одержимість, оніризм.

На думку хорватського дослідника Ю.Павичича, оніризм притаманний творам фантастів не лише у плані змісту твору, а й у структуруванні простору і часу оповіді. У багатьох оповіданнях показано структуру сну, специфічну граматику оніричного. Заслужує на увагу опис структури сну Жана П’єро: “Те, що нас вражає – некогерентний характер тих пригод. Сон виглядає порізаним на серію погано пов’язаних між собою епізодів, перерваних білими плямами – подібно до погано змонтованого фільму”⁸. Тобто, йдеться про якість простору і часу – мають на увазі характерні для фантастів фрагментація, дисконтинуїтет, порушення часової і просторової організації.

Для оповідань Г.Трибусона характерним є не лише оніричний спосіб конструювання сюжету, а й введення в оповідь мотиву сну, переплетення сну і яви тощо (“Віденські гриби” і “Празька смерть”).

В оповіданні “Віденські гриби” – одному з ранніх оповідань Г.Трибусона, яке належить до “борхесівської прози” – найбільшу частину оповіді займають галюцинації. Головний герой – молодий скрипаль Андреас Ашенрайтер переживає низку деліричних подій: він сідає в таємничий екіпаж, який відвозить його до лісу, де на галявині квартет скрипалів грає на снігу, повертається через сім днів, на горищі дому своїх друзів бачить той самий екіпаж і себе мертвого у ньому. Він не сумнівається у достовірності подій, які сталися з ним, не вважає їх галюцинаціями, перед своїми

⁷ Pavičić J. Hrvatski fantastičari – jedna književna generacija. Zagreb; 2000. S. 71–81.

⁸ Там само. С. 96.

друзями (які йому не вірять) демонстративно їсть дивні гриби, знайдені у лісі. Наративна техніка, до якої вдається автор у цьому оповіданні, підсилює впевненість читача у правдивості подій⁹. Багато уваги автор приділяє визначенню простору і часу (Відень, зима 1913–1914 рр., 7 година пополудні на Святвечір, назви кав'ярень і вулиць). Також Г.Трибусон майже не використовує внутрішнього монологу, показуючи внутрішнє життя персонажа через третю особу – всезнаючого оповідача. Оніричні переживання Андреаса Ашенрайтера, розказані ним самим, викликали б у читача сумнів у їх правдивості, а коли їх розповідає третя особа, то ці галюцинації отримують підтвердження і долають відчуття сновидіння й обману¹⁰. Автор спростовує всі факти, які могли б підтвердити, що пригода Андреаса галюцинативна. Така стратегія, разом з чітким описом середовища віденського вищого світу, тяжіє до трактування подій як псевдореалістичних. Але сам сюжет, особливо кульмінація твору (коли з'являється двійник Андреаса Ашенрайтера), свідчить саме про фантастичність цих подій.

Ще один твір, у якому автор використовує мотив сну – “Празька смерть”. Сон головного героя Макса Дворського, який він бачить на початку твору, є передчуттям майбутніх містичних і гротескних пригод. Також відбувається низка дуже дивних подій (телефонний дзвінок незнайомця, який знає про Макса все, знайомство з карликом Фьодором і його дружиною), які поступово набувають галюцинаторного і оніричного характеру, завершуючись смертю (або сном про смерть) головного героя. Оповідання “Празька смерть” має ознаки “борхесівської прози”, готичної повісті, воно містить цитати і алюзії з творів багатьох відомих письменників – М. Булгакова, Ф.Достоевського, Я.Гашека, Ф.Кафки, а також мотиви празьких легенд.

На думку хорватської дослідниці Я. Погачник¹¹, тематика сну, змішування реальності і вигадки у прозі Г.Трибусона, як і в Х.Л.Борхеса, є виразно маньєристичною*. Автор наполегливо запевняє читача у тому, що насправді не існує межі між сном і явою, тобто, не можна категорично стверджувати, що дійсність є реальнішою, ніж сон. Саме так відбувається в оповіданні “Віденські гриби”, де галюцинації героя стають дійсно реальними.

Парапсихологічні явища в оповіданнях Г.Трибусона пов'язані з передчуттям власної долі, здатністю передбачати майбутнє, телепатією, однак вони не є домінуючими, лише окремі моменти автор використовує для розвитку сюжету і наголошення на певних деталях. Парапсихологічні явища у творах Г.Трибусона переплітаються з окультизмом і містичними подіями. Як приклад для підтвердження цієї думки – оповідання “Вілла”. Це розповідь про вампіра, але не класичний сюжет, розроблений ще Бремом Стокером і продовжений у величезній кількості книг і фільмів, а постмодерністична оповідь про вампіра, який, розуміючи свою природу, намагається з нею боротися. Не в силах здолати її, наклав на себе руки, забивши собі осиковий кілок у серце. Парапсихологічний елемент у цьому оповіданні дуже стислий – майбутня жертва вампіра Катаріна приймає від нього телепатичні сигнали. Цей момент автор вводить для того, щоб запевнити, що йдеться про справжнього вампіра, адже досвідчений читач має знати, що парапсихологічний зв'язок з жертвою є однією з рис вампіризму.

⁹ Pavičić J. Hrvatski fantastičari – jedna književna generacija. С. 49.

¹⁰ Там само. С. 49.

¹¹ Pogačnik J. Borgesovski model fantastike i kratke proze Gorana Tribusona // Književna revija. Matica Hrvatska. Osijek, broj 1/2, 2000, S. 189.

* Про маньєризм Г. Трибусона, а також інших фантастів детальніше можна прочитати у книзі Ю.Павичича “Hrvatski fantastičari. Jedna književna generacija”. Zagreb, 2000.

Ще одне явище, яке умовно можна назвати парапсихологічним – спілкування з потойбічними істотами. Такий мотив, наявний в оповіданні “Празька смерть”, пов’язаний з легендою про празьких чаклунів. Головний герой Макс Дворський – письменник, який приїхав до Праги відпочити й отримати натхнення для творчої праці, поступово вступає у певну гру з дивними персонажами – карликом і його “дружиною” Воборніковою, яка і є потойбічною істотою. Побачивши цю жінку один раз, її неможливо забути, і будь-який контакт з нею призводить до неминучої смерті. Обравши жертву, вона спокушає і “забирає” її, тобто, вбиває. Усі знають цю легенду, попереджують Макса, однак він, перебуваючи під впливом цієї істоти, гине під трамваем.

Однією з улюблених тем фантастів є різні види патологічних психічних станів і божевілья. Ю.Павичич стверджує, що у творчості письменників “нової прози”^{*} наявна “маніфестація суб’єктивності як літературна тема. Божевілья, одержимість – теми, що найчастіше трапляються у творчості фантастів, і по своїй частоті можуть змагатися лише з темою диявол – демон – чужинець”¹². Ю.Павичич нарахував у творчарх фантастів щонайменше 40 текстів короткої прози, у яких є тема деформації психіки або одержимості героя. У Г.Трибусона такий мотив знаходимо в оповіданні “Розповідь про родинну ненависть, флорентійський стилет і рай для псів”. Письменник використовує псевдодокументальний тип розповіді – він, начебто, знайшов фотографії, за якими і встановив реальні події. Це оповідь про двох братів – Крешимира Лео і Александра, які з дитинства ненавидять один одного і живуть з цим почуттям усе життя. Вони конкурують один з одним, вдаються до взаємних образ і знущання, обоє мають психічні зрушення. Крім того, у кожного з них існує містичний зв’язок з псами. Старовинний флорентійський стилет з написом “Рай для псів” стає причиною смертельної сварки між братами і, зрештою, містичної і загадкової смерті Крешимира Лео.

Особистостями з певними психологічними зрушеннями є також майже всі персонажі оповідання “Вілла”. Головний герой, студент технічного факультету Іван Грабовський – особа дуже неврівноважена і, крім того, сомнамбула (з точки зору психіатрії такий стан не вважається патологічним, він є перехідним між нормою і розладом), який після важких переживань вчинив самогубство. Персонажами оповідання є також старий Кох – соціопат, Бруно – невпевнений у собі невротик, для якого визнання оточуючих є надзвичайно важливим. Розповідь ведеться від імені трьох осіб – Бруно, Коха і шефа поліції. Усі вони викладають свою версію події, яка трапилася на Віллі, і саме з їхніх монологів випливає висновок про їх психічний стан.

В оповіданні “Восьмий окуляр” Г.Трибусон вдається до борхесівського прийому – розказує нібито правдиву історію про життя загребського священика й астронома Се-рафина Лауренчича, з яким відбуваються дивні містичні події і який поступово божеволіє, переселяючись у свій вигаданий світ, у іншу реальність. Причина містичних переживань і дивних вчинків героя з’ясовується у кінці твору, після його смерті від руки кишенькового злодія, і є доволі банальною – сифіліс головного мозку.

Досліджуючи психопатологічні явища у коротких оповіданнях Г.Трибусона можна сказати, що і герой оповідання “Віденські гриби”, Андреас Ашенрайтер виглядає як

^{*} Хорватські фантасти у літературній критиці фігурують під трьома різними назвами – фантасти, нова проза і борхесівці.

¹² Pavičić J. Hrvatski fantastičari – jedna književna generacija. Zagreb; 2000. S. 77.

людина з нестійкою психікою. Він залишає улюблену професію (гру на скрипці), різко змінює спосіб життя – такі ознаки можуть вказувати на психічний розлад, а подальші події, галюцинації чи сни (дарма, що вони показані з реалістичною точністю) свідчать про душевну хворобу персонажа.

Наявність у творах фантастів, зокрема Г.Трибусона, персонажів, схильних до психічних розладів, оніричні, деліричні, галюцинаторні явища є хорошим тлом для розвитку фантастичних подій, вони дають можливість створювати картину пізнану (нібито реалістичну), тобто, виправдати фантастичні пригоди ненормальністю героїв.

У своїх оповіданнях Г.Трибусон часто залишає відкритим фінал, даючи читачеві змогу самому придумати закінчення твору і на свій смак вирішити, йдеться про справді фантастичні події чи лише про оніричні, деліричні, галюцинаторні переживання, тобто, такі пригоди відбувалися насправді чи лише в уяві персонажа. Такий прийом, а також авторська інтерпретація класичних літературних сюжетів є ознакою постмодерністичного дискурсу, до якого належать і фантастичні твори Г.Трибусона.

ONEIRIC, PSYCHIC AND PSYCHOPATHOLOGIC EVENTS IN G. TRIBUSON'S FANTASTIC STORIES

Solomia VIVCHAR

*Lviv Literary-memorial museum of Ivan Franko
150, 152, Franko str., Lviv 79011
Book store department*

The present article is aimed at researching fantastic stories written by Goran Tribuson (Croatian writer), which provide oneiric, delirious, psychic events. Inward of characters and different uncommon conditions of their psyche (obsessions, psychopathia) are analyzed on by the example of short stories "Viennese mushrooms", "Death in Prague", "Villa", "Eights ocular". Mixing of dream and reality, creation of pseudo realistic story, defragmentation of reality, deformation of the psyche of the character – these features are typical for G. Tribuson's short stories.

Key words: Goran Tribuson, fantastic short story, oneirism, psyche.

Стаття надійшла до редколегії 06.09.2006

Прийнята до друку 10.10.2006